

Фс
4737
1759

ВСЕУКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
БІБЛІОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

Н. К. О. = У. С. Р. Р.
УКРАЇНЬСЬКА КНИЖКОВА ПАЛАТА

М. ГОДКЕВИЧ

ДО МАЙБУТНЬОЇ КАТАЛОГРАФІЧНОЇ ІНСТРУКЦІЇ

(КРИТИЧНІ НОТАТКИ)

У Києві—1929

РС КОРОТКА ПАСПОРТ КНИГИ

№ 4737 Г59 Інв. № 2721560

Автор Годкевич М.

Назва До майбутньої катало-
графічної інструкції*

Місце, рік видання К.: 1929г.

Кількість стор. [2] 210.

- " - окр. листів _____

- " - Ілюстрацій _____

- " - карт _____

- " - схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Конзолет _____

Примітка:

3.09.01.

Соб

В 48946

ВСЕУКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
БІБЛІОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

Н. К. О. = У. С. Р. Р.
УКРАЇНСЬКА КНИЖКОВА ПАЛАТА

М. ГОДКЕВИЧ

ДО МАЙБУТНЬОЇ КАТАЛОГРАФІЧНОЇ ІНСТРУКЦІЇ

(КРИТИЧНІ НОТАТКИ)

242-1560

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

У Київі—1929

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Дозволяється випустити в світ.
В. об. Неодмінного Секретаря Академії Наук,
акад. О. Корчак-Чепурківський.

Відбитка з „Методологічного Збірника“ (Українська Бібліографія. Вип. 1).

Київський Окрліт № 232, 1929.
З друкарні Всеукраїнської Академії Наук
Зам. № 734—300 прим.

ДО МАЙБУТНЬОЇ КАТАЛОГРАФІЧНОЇ ІНСТРУКЦІЇ.¹

(Критичні нотатки).

Для кого треба писати каталографічну інструкцію? — Одна система чи декілька? — Європа чи Америка? — Національна політика й мова бібліографії. — Дуалізм і монізм каталогізації. — Колективне авторство. — Індивідуальне авторство. — Обсяг бібліографічної характеристики. — Фотографія і логіка. — Джерело опису. — Ще про технічну раціоналізацію. — Про „обивательську“ і „учену“ термінологію. — Висновки.

Для кого треба писати каталографічну інструкцію?

За основну рису сьогочасного стану наукового знання, мабуть, як і всього життя, є його неймовірне ускладнення, порівнюючи з минулим.

Так само ускладнилися й засоби фіксації та узагальнення людського досвіду й методи передачі знання.

Це ускладнення виявляється в 2 формах: диференціації по окремих галузях (давно вже немає й бути не може людей, що, як, наприклад, Леонардо да Вінчі або Ломоносов, сполучали наукову роботу з різних галузів знання і навіть наукову роботу з мистецтвом) та диференціації за об'єктом та характером впливу (досить порівняти школу класичної Геллади та Риму або навіть середньовічну школу з сьогочасною системою різноманітних шкільних, дошкільних та позашкільних установ).

Цієї-ж диференціації зазнала й книга — передавець і акумулятор знання — так індивідуальна книга, що тепер для повної характеристики повинна мати, окрім старих ознак, ще й ознаку „соціального призначення“ (цілевої установки), як і книга в організованому книжковому колективі — книгарні, бібліотеці.

Центр ваги в книжковій справі значною мірою переходить від автора до читача. Потреби читача визначають долю книги. Особли-

---

¹ Під назвою каталографії, або інакше схедографії ми розуміємо ту частину бібліографічної методології, що за об'єкт свій має способи бібліографічної характеристики окремих книжкових явищ (обсяг, джерело, план, форма виявлення); під каталогізацією — ту її частину, що трактує про способи організації таких окремих бібліографічних характеристик (описів) у покажчики книжкової маси (ідеальної або реальної).

Бживаючи французький термін „каталографія“, не вважаючи на його філологічні хибни, ми не беремо за нього ніякої відповідальності і в той-же час не вважаємо за свій обов'язок перейти до ще невдалішої спроби словотворчості *made in Ukraina* — „карткографії“.

вості читача, його інтереси визначають характер, напрямок, тип бібліотеки. Типізація бібліотек за читачем визначає їхнє управління й техніку.

Теоретично розвинувши цю думку, довелось-б уважати за раціональне існування такої-ж кількості „бібліотечних технік“, скільки є або можна намітити типів бібліотек. Читач-селянин потребує не такого обслуговування, як читач-робітник, але й селянин-масовик вимагає іншого підходу, ніж селянин-активіст, а серед масовиків можлива ще диференціація і за віком, і за статтю й т. д.

Але тут необмежена фантастика стикається з обмеженою економікою. Остання нагадує про здешевлення бібліотечного виробництва, остання ще не дала достатньої кількості освічених бібліотекарів „вузької спеціалізації“, остання штовхає бібліотечну справу до стандартизації та до централізації деяких процесів.

Еталоном бібліографічної роботи сучасної бібліотеки (я навмисне вживаю цього терміну, вважаючи, що важливість питання про каталографічну інструкцію в тім-то й полягає, що каталографія й каталогізація — це техніка бібліографічної роботи бібліотеки, а застосування бібліографії це те, що робить з бібліотеки не механічне, а органічне поєднання книжок) є каталожна картка.

Таке твердження поширюється на всі без винятку бібліотеки: перемогу карткового каталогу можна вважати за закріплену „всерйоз і надовго“.

Технічна форма сьогочасної каталожної картки (тут вже доводиться говорити не стільки про досягнення, скільки про досить виразну тенденцію) — це друкowana картка, що надрукована в одному місці й ще вживається в багатьох місцях.

Звідси висновок: незалежно від того, чи доцільно для кожного типу бібліотек заводити спеціальні каталожні картки, чи можна обмежитися однією стандартною карткою для бібліотек усіх типів, — незалежно від цього каталографічну інструкцію, інструкцію про те, що в картці вміщати — треба складати насамперед для друкowanych карток.

Одна система чи декілька?

Відповідь на це проста: або одна, або величезна кількість, у всякому разі не дві. Ця трохи дивна своєю негативною формою відповідь має підстави. Практика РСФРР (на мою думку, випадкова й не-доцільна) як-раз утворила дві системи друкowanych каталожних карток: одну — для так званих масових бібліотек, другу для так званих наукових. За центр для першої системи править бюро центральної каталогізації (БЦК) Головополітосвіти РСФРР, за центр для другої — Російська Книжкова Палата.

Хоч автор цих рядків, що висловив сумнів у доцільності двох систем, і одержав від відомого авторитету бібліотечної справи в РСФРР, Л. Б. Хавкіної, авторитетну відповідь „за кордоном усі так

роблять“ (на 2-му всерос. бібліогр. з'їзді), але доводів, що так треба робити й саме в нас, а не за кордоном, він не одержав.

Справді-бо, до яких бібліотек треба зарахувати Нью-Йоркську Публічну, Ленінградську Публічну, або нашу Харківську ім. Короленка? Ніби-то до масових. А тимчасом і що-до книжкового фонду, і що-до метод його оброблення, ці всі бібліотеки заслуговують на назву наукових більш, аніж багато дрібних бібліотек при наукових інституціях.

Певно, різниця між пересічним читачем Короленківської бібліотеки й читачем-активістом бібліотеки металістів менша ніж між останнім та селянином, що допіру скінчив лікнеп.

І потім, чим саме повинні відрізнятися картки для наукових бібліотек від карток для масових? Де ці важливі вимоги, що за-ради них треба будувати дві системі бібліографічної організації бібліотек, два центри їхнього постачання стандартом бібліографічної техніки?

Дехто відповідає: різниця в тому, що наукова бібліотека розглядає й описує книгу, як документ, а масова цього не робить. Невірно: пересічна наукова бібліотека (не „архів друку“) ніколи не дивиться на книгу, як на документ. — Книга її цікавить насамперед своїм змістом — так само як і т. з. масову. Таке повідомлення, як „ім'я автора перекладено італійською мовою“, або що „на 31-й стор. обкладинки уміщено оглав“ не збагачує досвіду вченого дослідника — математика, біолога, філолога, то-що. Нічого йому не дає й точний вимір книги, її висоти й ширини. Мабуть, значно корисніш, скажемо, для короткозорого вченого (а їх чимало), були-б вказівки на характер шрифтів, але таких вказівок ще ніхто до бібліографічного опису не запроваджує.

З легкої руки американської практики в цілому СРСР (на жаль, де-не-де й на Україні) витрачається сила часу й коштів на описання книжок, що дорівнюється археографічному описові якогось рідкого рукопису.

Часто-густо брак досвіду в видавця, що, не знаючи, як випускати книгу, друкує на титульному аркуші, що на думку спаде, й, навпаки, не вміщує найпотрібніших відомостей, дають досить матеріалу, щоб точність опису доводити до абсурду.

Проте, є різниця. Картки для масових бібліотек, мають анотацію змісту. „Вчений“ бібліограф не може з цим помиритися: анотація порушує урочистість бібліографічного об'єктивізму. Коли сам автор пише „повість з життя сучасного села“, то бібліограф радо вміщує цей „підзаголовок“ у картці; коли-ж автор не догадався цього зробити, він сам (борони Боже) цього не зробить: ще „повість“ можна написати, а „з життя села“ — це-ж необ'єктивно; а потім і для чого: читачеві-вченому це байдуже, з життя села чи з міського: він все одно повістей не читає, а якщо читає, то прочитає, й сам дізнається. Інша річ, допомогти йому формальною анотацією: будь ласка: „пагінація невірна: після 156 сторінки йде 158“, „надруковано

синьою фарбою“ „додатковий тит. аркуш — репродукція тит. аркушу 1-го видання 1852 р.“.

По суті питання про один або два стандарти вже вирішено на Україні постановою 1-ої всеукраїнської наради наукових бібліотек (Київ, грудень 25 р.) Нагадую цю постанову:

„У друкованій картці повинні бути відомості, потрібні всім її споживачам: бібліотекам науковим і політосвітнім, бібліографам і т. и. Розполог бібліографічного матеріалу на картці та шрифти, якими вона друкується, повинні задовольняти в першу чергу потреби бібліотек, що провадять роботу з масовим читачем“ і т. д.¹

Т. ч., одна з сторін погоджується на технічний компроміс заради єдиної системи. Невже-ж друга сторона — масові бібліотеки не погодяться з цим?²

На кого орієнтуватися?

Перед революцією 1917 р. бібліотечна думка Росії перебувала під впливом „прусської інструкції“. 1917 рік і в РСФРР, і на Україні разом з децимальною класифікацією поширив каталографічні правила Міжнародного бібліографічного інституту. Тепер під впливом декількох досить активних робітників великих бібліотек Москви поширюється методи англо-американської інструкції. Ми не від того, щоб в основу української каталографічної інструкції покласти якусь вже розроблену чужу інструкцію. В даному разі можна орієнтуватися на Європу, можна, розуміється, і на Америку. Хай мене обвинувачують в еклектизмі; гадаю, що можна використати і ту, і іншу.

Пропагандисти американської каталографічної системи, між іншим, аргументують тим, що їх система широко розповсюджується в Європі й має міжнародний характер. Я вже мав нагоду зазначити, що „мода“ на все американське, характерна для післявоєнної Європи й звязана просто з владою долара, не може правити за досить влучний довід у радянських республіках. Інша річ — міжнародність системи: для міжнародної системи, виробленої за нашою участю, й варт було-б пожертвувати навіть і деякі вигоди й особливості.

Але чутки про міжнародність англо-американської системи перебільшені: навіть ті національні інструкції, що розроблювалися на підставі англо-американської, мають чимало ухилів і особливостей.

¹ Див. Бібліотечний Збірник, ч. I. ВБУ. Київ. 1926, стор. 88а.

² Треба зазначити, що принципові передумови, що дають змогу і російським бібліографам перейти до такого „компромісу“, вже намічено в „Руководстве по составлению алфавитного каталога“ Е. И. Шамуріна (вид. Рос. Книжк. Палати М. 1927). „...загальні принципи описування, — пише він у передмові до цієї книги, — основні каталографічні норми повинні бути в усіх родах і видах бібліографії, як і в бібліотечному книго-описанні, безумовно єдині... Родом і характером роботи, її завданням визначається, оскільки даній конкретній галузі бібліографії треба дивитись у ширину. Але в глибину всі повинні дивитись однаково...“ Єдність методології і брак принципової різниці безумовно утворюють сприятливий ґрунт для визнання можливості технічного компромісу.— Див. також „Согласование каталогиз. методов Бюро Центр. Каталогизации и Укр. Книжн. Палаты“ в „Бюллетене БЦК“ 1928, № 1—2.

Отже-ж, усі успіхи англо-американської системи не заваджають УСРР мати національну каталографічну інструкцію.

Тут виникає питання про взаємини в цьому питанні з іншими радянськими республіками. Не кажучи про тюркські країни (Узбекистан, Азербайджан, Туркменістан), у яких специфічні особливості мови й графіки вимагають окремої інструкції, треба визнати, що для УСРР, БСРР та РСФРР можна утворити єдину інструкцію з деякими національними варіантами та коментарями.

Коли Північно-американські Сполучені Держави й Канада, що належать до різних державних систем, мають єдину інструкцію (навіть єдину бібліотечну організацію), то радянські республіки, сполучені єдністю політичного буття, близькістю мов та трохи чи не єдиною абеткою, просто вимагають єдиної інструкції. Такі вимоги ще підтримують єдність книжкового ринку та взаємодопомога республік у комплектуванні державних бібліотек (обов'язковий примірник). Отже-ж—орієнтація на радянську практику передусім.

Національна політика й мова бібліографії.

Державна бібліографія УСРР мало не з перших днів свого існування погодила питання про мову опису з загальними засадами радянської національно-культурної політики. Оскільки бібліографія УСРР відбиває книжкову продукцію не тільки українську (себ-то переважної більшості людности), але й російську, єврейську, молдавську, то-що (себ-то і нацменшостей), остільки її можна розглядати як суму (в межах державних кордонів УСРР) національних бібліографій народів УСРР. Треба сказати, що бібліографія навіть української книги УСРР не ототожнюється з українською національною бібліографією. Так само і для інших народів УСРР. Щоб скласти, напр., національну бібліографію єврейську, польську й німецьку, треба до відповідної частини держ. бібліографії УСРР додати єврейську, польську або німецьку частину державної бібліографії інших радянських республік та нерадянських країн. Ясно що перша вимога міжнародної кооперації в цій справі—це „автономія мов“ у бібліографічному описанні. Різні транскрипції, переклади, то-що в бібліографічному описі в органі державної бібліографії або на картках державно-бібліографічного репертуару заплутують справу, викликають законне недовір'я до ідентичности опису й книги, примушують повторювати роботу. Тим-то українська бібліографія в особі Української книжкової палати висунула принцип „описання мовою книги“ й успішно пропагує його не тільки в масштабі УСРР, але й у всесоюзному масштабі.

Окрім суто принципових міркувань, тут деяку роль грають, звичайно, і міркування практичні. Будуючи наші каталоги на стан-

дартній картці центральної бібліографічної інституції тої або іншої республіки, ми не можемо задовольнитися ні російською карткою

ЯВОРСКИЙ, Матвей Иванович.

История Украины в стислому нарисі. ДВУ. 1927.

23 см. 176 стр., с картой Украины, 10.000 экз. 1 руб. 50 к.

а ні її українським антиподом

ПОКРОВСЬКИЙ. Михайло.

Русская история в самом сжатом очерке. ГИЗ. 1927.

23 см. 176 стор., з мапою Росії. 10.000 прим. 1 крб. 50 к.

Першу картку не зможе використати українська бібліотека, другу—російська бібліотека.

Коли ми наше правило про мову опису виводили з основ широкої національної політики, то не дивно, що й до чужих правил ми теж підходили з запитанням про їхні політичні передумови. Тим і пояснюється, що авторові цих рядків довелося гостро виступити проти затвердженої ГУС'ом НКО РСФРР „Инструкции по каталогизации произведений коллективов“ (автори—Г. К. Дерман, Г. И. Иванов, Л. В. Трофимов) видання Рос. Книжкової Палати 1926 р., з якої § 4 буквально каже таке:

„§ 4. Урядові та відомчі видання країн, округ й т. и., що в них офіційною мовою є російська, англійська, французька, німецька або італійська, описуються під назвою країни або місцевости їхньою рідною мовою. Видання інших країн і місцевостей описуються під англійською формою назви країни або місцевости. Але урядові й відомчі видання всіх країн і місцевостей російською мовою, а також урядові й відомчі видання союзних і автономних республік, округ, то-що, які входять у склад СРСР, описуються під російською назвою країни або місцевости“ (стор. 11).

Мені довелося на 2-ій конференції наукових бібліотек РСФРР зазначити, що політичним двигуном цього дивного пакту могла бути стара ідея про розділ світу на „сфери впливу“ між імперіалістичними державами і що ця ідея навряд чи личить радянській бібліографії.

Дальша боротьба проти цього пакту привела до згоди між трьома книжковими палатами Російською, Українською та Білоруською на спеціальній нараді в справах каталогізації в Москві 1—3 лютого 1928 р. про те, що „опис творів, виданих білоруською, російською та українською мовою, провадиться мовою видання, незалежно від того, чи є твір, що описується, оригінальний, чи перекладний“.¹

4-а Всесоюзна Народа Книжкових Палат поширила цей принцип і на інші мови, зробивши з нього наріжний камінь радянської бібліографії.

¹ Пост. Народи див. „Літопис Укр. Друку“ 1928. № 6.

Вороги принципу „опис мовою книги“ кажуть, що принцип — принципом, а практика вимагає іншого. Російська бібліотека хоче мати в одному каталозі всіх авторів і під одним автором усі його книги, незалежно від мови видання. Що-до книжок східними мовами, до цього додається, що ні читач, ні бібліотека їх не знає й потребує перекладу.

Обстоюючи нашу пропозицію, ми знов підкреслюємо, що каталографічна інструкція повинна насамперед дати методи складання стандартної картки, потім методи вживання цієї картки для каталогів. Стандартна картка повинна вимагати опису мовою книги, дальша її обробка, в залежності від потреб бібліотеки, може вживати й транскрипцію авторового імені (хоч „гражданкою“, хоч „латинкою“) і переклад назви, то-що.

Хоч треба зазначити, що читачеві, який не вчитає тюркської картки, нічого не дасть переклад її на російську, або іншу мову: бо він, і знаючи про зміст книги, її не зможе використати. Що-до бібліотекаря, то міжнародня умовна мова цифрової символіки „індексів“ повинна розкрити йому зміст кожної картки.

Дуалізм і монізм у каталогізації.

Наші бібліотекарі звикли до вживаної в нас системи двох каталогів: одного — абеткового (ніби-то „формального“) і другого — систематичного, або предметового („реального“). Інструкції, як складати бібліографічний опис книги, що випускалися і під назвою „каталогізаційних“ і „каталографічних“ і „схедографічних“ і навіть у нас „карткографічних“ — всі ці інструкції були по суті інструкціями для абеткового покажчика. Не дурно Е. І. Шамурін 2-е видання своєї „каталографії“, уступаючи критикам цього слова, і не ототожнюючи „каталографії“ з „каталогізацією“, назвав „Руководство по составлению алфавитного каталога“.

Більшість суперечок з приводу т. з. „колективного авторства“ звязано з цією дуалістичною системою каталогізації. Про це — далі. Тепер-же знов повторюю, що на даному щаблі бібліотечної техніки стандартна картка повинна бути придатна для кожної системи каталогізації і для різних каталогів у межах дуалістичної системи. А для цього, встановлюючи методи складання картки, треба, щоб картка не мала того порядкового слова „Ordnungswort“ (у широкому розумінні — себ-то і умовного шифра, і рубрики, то-що), що робить її придатною тільки для одного каталогу. Себ-то за наших умов стандартна картка повинна бути „напівфабрикатом“ для першого ліпшого з каталогів. У крайньому разі таке порядкове слово картка може підказувати, але не нав'язувати. Инакше могло-б бути за умовою стандартизації не тільки картки, а й метод каталогізації: в такому випадкові єдина інструкція й єдина стандартна картка були-б можливі, коли-б ці методи утворювали моністичну „систему каталогізації“.

Колективне авторство.

Дискусія про колективне авторство доводить, як звязаний цей спосіб з системою каталогізації. Доводи потреби „колективного авторства“ починаються з вірного констатування того факту, що в наших абеткових каталогах (що поєднують абетковий авторський каталог з абетковим каталогом назв анонімних або колективних творів) картки на літературу, яка не має індивідуального автора, розташовано за абеткою назв. Оскільки-ж деякі типові назви (здебільшого офіційно-документальних видань) „протоколи“, „труди“, „звідомлення“, то-що, повторюються багато разів, картки під однаковими назвами скупчуються в великій кількості, що унеможливує користування каталогом. Вам треба знайти, припустімо, звідомлення Харківського Церобкоопу. Ви не знаєте, навіть, під якою назвою він вийшов: може „Звідомлення“, а може й „Відчит“, а може й „Діяльність“, або „Рік роботи“. Можна переглянути тисячі карток на „річні звідомлення“, „звіти“, „відчити“ і все-ж не знайти потрібної картки. Інша річ, коли-б усі такі матеріали, що освітлюють роботу установи, описувати під назвою установи, тоді знайти в абетковому каталозі картку під назвою „Харківський Церобкооп“ було-б надзвичайно легко.

Факт спостережено вірно. Але пропозиція не є висновок з факту. На нашу думку, висновки такі: 1) по відповідь на такі запитання треба звертатися не до абеткового каталогу, а до „реального“, 2) залишаючи дуалістичну систему каталогізації, треба відмовитися від „абеткового каталогу“ і від марних спроб втиснути в абеткову чергу і прізвища, і назви, залишивши натомість, як допомічний, „авторський“ каталог, абетковий каталог прізвищ.

Англо-американська практика вживає засіб „колективного авторства“ не ізольовано, а в загальному звязку з переважною каталогізаційною системою, а саме моністичною системою єдиного „словарного“ (перехресного) каталогу.

І справді, коли в такому каталозі ми знайдемо заголовок „СРСР. закони“ або „Харків. Комунальний Ломбард“ або „Цукротрест.....“ (хоча-б сотні інструкцій запевняли, що це так званий „авторський заголовок“ і розводили метафізичну балаканину про „СРСР, як автора“) цей заголовок-порядкове слово ми вважатимемо за одну з предметових рубрик.

Та й не тільки такі виразно-предметові рубрики. Коли заголовком буде „Українська академія наук“, то об'єднання книжок під цим заголовком потрібне не тому, що Академія в даному разі виступає, як видавець, а тому, що збірка книжок, що мають такий заголовок, характеризує Академію, тому, що Академія є об'єкт, предмет їхньої характеристики.

Але в такій каталожній системі не потрібні будуть 2 картки на „СРСР. закони“, бо вони все одно зійдуться в одному місці.

В дуалістичній-же системі витрачатимуться дві (мінімум) картки, з яких одна стоятиме між двома прізвищами конкретних авторів. друга — між двома предметовими рубриками, або під докладним шифром, що повторятиме цифрами те саме, що й цей псевдоавторський заголовок.

Системі словарного каталогу американці підпорядковують не тільки засіб „колективного авторства“, що їм дає змогу зменшити кількість карток (обмежитися одною замість двох), але й низку інших, яких наші реформатори чомусь не пропонують, очевидячки, щоб зберегти традиційну систему авторського й реального каталогу. Отож, напр., картки на книжках, присвячених якійсь особі, мають заголовок (теж „авторський“?) не ім'я автора, а ім'я цієї особи. Напр. відому книгу Ж. Брусона „Anatole France en pantoffles“ описано під заголовком („авторським“?): „France, Anatole“. Тут по суті теж перемога предметового начала (Франс) над авторським (Брусон).

Таку-ж мету економії й доцільности має правило, за яким твори народнього епосу, мітологічні й релігійні книги та низка аналогічних видань описуються, незалежно від того, хто їх коментує, переказує, то-що, під своєю назвою. Тут твір стає предметовою рубрикою. Як широко використовують бібліотеки це правило, видно хоч-би і з того, що відому книгу Сельми Лагерлеф „Легенди про Христа“ Бібліотека Конгресу описує не під прізвищем Лагерлеф: на місці „авторського заголовка“ стоїть „Bible, New Testament“.

Отже використати „колективне авторство“ і можна було-б, але вирішивши це питання в звязку з реформою каталогізаційної системи, а не ізольовано. Навіть і визнавши потребу вживати „колективне авторство“, доведеться: а) спростити цей засіб, порівнюючи з його досить невдалою російською інтерпретацією,¹ б) вирішити, чи не слід у друкованих картках рубрику колективного авторства ставити не вгорі, а внизу картки (підказуючи, але не нав'язуючи), поруч з предметовими.

Індивідуальне авторство.

Здавалося-б, тут менше суперечних питань, ніж у колективному авторстві. Для нас, в українській бібліографічній практиці, основне питання — це транскрипція. Коли не можна усталити транскрипцію прізвищ та іменнів для видавців, то в кожному разі це треба зробити для бібліографів. Мова мовиться як про чужоземні, так і про укра-

¹ С. Шестериков у статті „Бібліографічний їжак“ (Журнал бібліотекознавства, і бібліографії, 1927, ч. 2) дотепно критикує цю інтерпретацію.

їнські прізвища та імення — „Уельс“, „Уелс“, або „Велз“? „Гайне“ чи „Гейне“? „Драгоманов“ чи „Драгоманів“? „Юр“, „Юрій“ чи „Юрко“? Кожен редактор редагує по-своєму. Поблажливі словники дозволяють і те, і це. Останній проект правопису пропонує, додержуючись фонетичного принципу, писати в польських, литовських та інших зах.-слов. прізвищах „іч“, а не „ич“, напр. „Міцкевіч“; в російських „ов“, а не „ів“, напр. „Риков“. А як довідуватися, яке національне коріння має прізвище, особливо для авторів, що живуть на Україні: невже-ж перевіряти їхню генеалогію? Прізвищ на „ов“ українізувати не можна. А чому на „ський“ можна? Як бути при протилежному процесі-транскрипції з української на російську мову. „Стефаник“ чи „Стефанык“? „Вишня“ чи „Вышня“, „Мькола“ чи „Николай“? Це все треба вирішити, коли тільки не відмовитися від зазначеного принципу „весь опис мовою книги“ й не запровадити для авторського заголовку вживаного на Заході принципу „авторський рядок мовою автора“. Німці, французи й інші так само, як і англійці, незалежно від різної фонетики прізвище Шекспіра пишуть Shakespeare, усі пишуть Heine, Musset, незалежно від того, як це вимовляється за фонетичними правилами мови бібліографа. (Бож німець, що не знається у французькій мові замість „Мюсе“ прочитає „Мусет“, а француз, навпаки, замість „Гайне“ прочитає „Гейн“, то-що). Завести й нам цей принцип? Як тоді бути з перекладною літературою (не з російської або білоруської а з західньо-європейських мов)? Теж писати Shakespeare? Навряд чи це завдовольнило-б масового бібліотекаря та читача, що не знає чужих мов. Та й у межах трьох східньо-слов'янських мов теж було-б чимало непорозумінь. І знов-таки довелось-б звертатися до генеалогічних дослідів, щоб довести, що один „-ський“ — українець, а другий „-ський“ — росіянин.

Друге важливе питання — про розкривання ініціалів. Величезна кількість тотожних прізвищ, а також випускання книжок одного автора з різним зазначенням ім'я й „по батькові“ призводить до того, що книжки різних авторів можуть стояти поруч, і рівночасно в різних місцях будуть книжки одного автора. Англо-американська інструкція розкриває ініціали, себ-то повно пише ім'я та по батькові (або декілька іменнів). Американська практика Copyright, що зв'язує захист авторського права з депозитом обов'язкового примірника в Бібліотеці Конгресу, дозволяє бібліотеці не тільки розкривати ініціали, а й зазначати поруч з ними рік народження.

Наші книжкові палати пішли за американцями. Правда, Українська та Білоруська палати розкривають тільки ім'я для творів українською а білоруською мовою.

Досвід і Української, а ще більше Російської палати переконує, що навряд чи це правило (без відповідних організаційних передумов) дасть значні наслідки. Звичайно, що Шевченко — „Тарас“,

Пушкін — „Александр Сергеевич“ знають палати, але знають і бібліотеки. А про нових авторів відомостей менше. Доводиться їх шукати, в наслідок чого в „Книжной Летописи“ часто зазначається ім'я й по батькові будь-якого бухгалтера Центросоюзу, але не зазначається таких-же відомостей про лєнінградського, або владивостоцького вченого. Потім, чи допомагає бібліотекарєві одержання картки з розкритими ініціалами: чи може він, на підставі картки з розкритими ініціалами „І. П. = Іван Петрович“, в іншій картці з тим-же прізвищем і такими-ж ініціалами змінити „І. П.“ „Іваном Петровичем“? Звичайно не може — треба одержати довідку, що автор той самий (Бо-ж може бути з тим-же прізвищем „Іван Павлович“). Якщо так, то иноді така картка може ще погіршити становище. Картки на книги одного автора будуть розташовані в різних місцях.

Так чи не краще наблизити друковану картку до писаної (без неї ще багато часу не проживеш) і залишити ту форму, що її вжито на книзі, а розкривання ініціалів перенести в спеціальні покажчики авторів, звязавши їх з бібліографічними відомостями і з характеристикою діяльності, то-що, або вміщати їх у кінці картки (підказуючи, а не нав'язуючи)?

Хоч у першу чергу й слід розробити інструкцію для складання друкованої картки, але цю інструкцію треба скласти так, щоб її могли використати не тільки центральні бібліографічні установи, що випускають такі картки на нові книги, але й бібліотека, і просто письменна людина. Тому не треба ускладнювати основну частину опису такими вимогами, які можна завдовольнити, лиш маючи відповідний штат робітників і довідковий матеріал.

За приклад такого ускладнення як-раз і є „уніфікація авторства“. Звичайно, одержуючи друковану картку з повним ім'ям автора (прізвище — ім'я — по батькові) та ще з одним ім'ям, незалежно від того, чи пише автор під цим ім'ям, чи випускає свої твори під псевдонімами, бібліотекар може скупчити в одному місці все, що написав той чи інший автор. Це має значіння для великих книгосховищ, де на одне прізвище припадають книжки багатьох авторів з тотожними ініціалами. Коли-ж узяти, напр., інтереси цілої бібліотечної справи, то виявиться, що бібліотеки з невеликою кількістю книжок можуть обмежитися навіть самим прізвищем, середні бібліотеки типу наших окружних — прізвищем та ініціалами. Таким бібліотекам навіть друкована картка з „уніфікованим авторством“ може бути тільки незручна. Ще гірше, коли бібліотекарєві (не кажемо вже про видавця, книгаря, наукового робітника, то-що) доводиться писати самому картку. Тільки та інструкція може його завдовольнити, що дасть змогу написати цю картку, не гаючи часу, не проглядаючи бібліографічних словників (та й де вони, ці словники?). Отже, за достатнє джерело повинна бути сама книга, її тит. аркуш, окладинка, початок, або кінець тексту, то-що.

Борючися проти „фотографічності“ в бібліографії, ми в даному випадкові, щоб спростити й „демократизувати“ інструкцію, висловлюємося за передачу авторства в тій формі, в якій його зазначено на книзі. Щоб запобігти розбиванню карток на книги одного автора з різними „званнями“, що часто змінюються (д-р . . . . . , прив.-доц. . . . . , професор . . . . . то-що), звання можна не вміщати, або в крайньому разі в кінці картки повідомляти: автор — проф. Харк. Мед. Інституту . . . . . й т. п. (або навіть, вміщаючи, не використовувати на те, щоб визначити порядок, як розміщено картки в каталозі).

Великі-ж бібліотеки, маючи комплект спеціальних біо-бібліографічних довідників (що їх, до речі, повинна була-б видавати центральна бібліографічна установа), могли-б надписувати авторський заголовок в уніфікованій формі, розкриваючи ініціали, розкриваючи псевдоніми й аноніми.

Обсяг бібліографічної характеристики.

Що має містити стандартизована друкована картка? Де та середня лінія, що задовольнить і бібліотекаря, і читача, і теоретика-бібліографа, і практика-книгаря, і масову бібліотеку, і наукове книгсховище? Чи можна взагалі бібліотечну каталожну картку будувати на тексті характеристики книги в інформаційно-бібліографічному органі („Літопис Українського Друку“, „Книжная Летопись“)?

На 4-ій нараді Книжкових Палат редактор „Книжной Летописи“ РСФРР, Е. І. Шамурін виступав з такими тезами:

„3. Книгоописання може бути бібліографічне, бібліологічне й бібліотечне. В основі книгоописання „Книжных Летописей“ повинно бути описання бібліографічне, що проте враховує потреби не тільки бібліографічного органу, але й потребу складати картотеки — загального репертуару радянської книги. Останню вимогу обумовлює необхідність побудувати 1-ий рядковий рядок запису (т. з. „заголовок описання“) за принципами, що дають змогу використати записи „Книжных Летописей“ для каталогу й тим самим наближують описання „Книжных Летописей“ до описаннів бібліотечних.

4. Книгоописання „Книжных Летописей“ однак не повинно ставати на шлях описання бібліотечного — в інших випадках. Воно повинно прагнути як-найповніше виявити всі конструктивні особливості книги, як бібліографічної одиниці.

5. Надавання записам „Книжных Летописей“ ухилу в бік описання бібліологічного, інакше кажучи, додавання до записів даних, що характеризують книгу, як продукт поліграфічної промисловості (зазначати автора окладинок, ілюстрацій, особливостей тит. аркушу, шрифту, паперу й т. п.), не можна вважати за обов'язкове“.

Ці тези — цікавий приклад, як можна просту річ заплутати складною термінологією. Ми знаємо, що „бібліографія“ за наших часів значить — „книгоописання“ (колись — книгописання).¹

Сказати, що книгоописання може бути бібліографічне, значить нічого не сказати, бо це звичайнісінька тавтологія („масло масляне“).

Та сказати, що, крім бібліографічного, може бути ще якесь інакше (не бібліографічне) книгоописання, значить кидати виклик логіці й здоровому розумові, як та снігова королева в Андерсенівських казках, що обцялася подарувати хлопчикові „весь світ та ще й лижви“.

Суть справи та, що в залежності від цільового наставлення зміст картки може або поширюватися, або звужуватися, причому і те і друге може бути коштом або ідеологічної (внутрішньої) характеристики, або технічної (зовнішньої) характеристики. Жадного бібліологічного опису, звичайно, бути не може. Бібліографічний-же опис, маючи якусь перманентну частину, може змінюватися залежно від цільової організації (редакційний план, книгарський проспект, бібліотечний каталог, політосвітній або науково-дослідний показник. то-що).

Що таке „всі конструктивні особливості книги, як бібліографічної одиниці“? Оці самі особливості титул. аркушу, відомості про ілюстраторів, то-що — чи ввійдуть вони до числа „конструктивних особливостей“? Ніби-то ввійдуть (принаймні другий рос. бібліограф, теж співробітник Рос. книжк. палати проф. М. Куфаєв, автор терміну „конструктивних особливостей“, каже, що ввійдуть).

А коли так, як-же можна „прагнути як-найповніше виявити всі особливості“ і „вважати за необов'язкове“ виявити частину з них? Та й сам Куфаєв у доповіді на 2-му всеросійському бібліографічному з'їзді зазначив, що життя ввесь час поширює склад конструктивних елементів книги: є в суспільстві інтерес до автора окладинки — включають цього автора до конструктивних елементів. Дати таку еластичну „гумову“ програму для визначення змісту бібліографічної картки — знов-таки не дати ніякої програми.

Треба перевірити всі елементи бібліографічного описання й перевести радикальну чистку „авгієвих стаєнь“ бібліографічної картки. Мабуть тоді з нами погодяться, що зовсім не треба (коштом інших, потрібніших відомостей) друкувати на кожній картці прізвище автора окладинки. Мабуть, легко буде довести, що повідомлення, що в книзі тит. аркуш перекладено німецькою мовою, або назву твору й прізвище автора — французькою, або зміст та резюме — англійською мовою, тимчасом коли обмежений обсяг картки не дає змоги познайомити читача з змістом книги, нікому не потрібно:

¹ Див. ст. „Бібліографія“ в „Большой Советской Энциклопедии“. Автор, Н. Ф. Яницький — керівник Рос. книжкової палати.

читачеві-українцеві — тому, що він і без цих перекладів зрозуміє книгу, чужоземцеві — тому, що він, не знаючи української мови, навіть не довідається з картки про ці важливі „конструктивні особливості“ книги. Мабуть, і про синю фарбу не доведеться писати, або про рожевий папір: навряд чи це таку вже велику вагу має для читача: стати на перешкоді поширенню книги така примітка, звичайно, може, але 1) ми не розглядаємо каталожної картки, як місця для оцінки книги, 2) якщо і потрібна оцінка книги в картці, так безумовно починати треба з її внутрішньої якості, себ-то з якості змісту, а не з якості паперу: така оцінка зможе краще перешкодити, або навпаки сприяти поширенню книги. Та й ще багато знайдеться таких непотрібних відомостей, які доведеться викинути з картки, щоб запровадити в ній „режим ощадности“.

Проблема обсягу картки — є проблема мінімального циклу бібліографічних відомостей для планової характеристики книги даного типу. (Бо те, чого вимагає характеристика книги одного типу, стає баластом у характеристиці другої книги: напр. зазначення про рисунки в опису книги з геометрії).

У нашій практиці ця проблема набуває надзвичайної ваги. У жадній країні не описують книгу так докладно, як в СРСР, у жадній країні бібліографія не конкурує з описанням найрідкіших архівних пам'яток. До цього чимало спричиняється й те, що ніде, мабуть, так не переобтяжується титульні аркуші, як у нас.

Логіка й фотографія.

Кожен технічний стандарт є компроміс. Компроміс лежить також в основі стандартної бібліографічної картки. Незалежно від того, що буде визнано за мінімальний цикл елементів бібліографічної характеристики (реквізитів), розташування цих елементів повинно відповідати компромісному характерові картки. Все, що потрібно для меншості споживачів (нехай найкваліфікованішої меншості), треба виділити з основної частини опису в додаткову. Звідси — принципова вимога концентрично розташовувати матеріал — вимога, що її вперше оформила Українська книжкова палата і що з нею погодилася 1-а всеукраїнська конференція наукових бібліотек (див. вище постанову про друковані картки), зазначена каталогізаційна нарада при Ленінській бібліотеці в Москві (увага до п. 16 постанов цієї наради) і редакційна нарада Бюро центр. каталогізації Головополітосвіти РСФРР з 31 січня 1928 р. Відповідний пункт постанови останньої наради каже: „концентричний розподіл елементів бібліографічного запису за єдиним логічним планом повинен полегшити погодження каталогізаційної практики наукових і політосвітніх бібліотек“.

Розглядаючи завдання бібліографічної характеристики насамперед, як характеристики ідеологічної, себ-то констатування явищ

літературної (в широкому розумінні) творчості та їхньої технічної конкретизації у формі друкованих творів, ми повинні 1-й концентр відомостей побудувати так, щоб він дав досить ясне розуміння, про яке літературне явище йде мова, й найкоротші вказівки про напрямок, у якому треба шукати матеріального (видавничого) втілення цього літературного явища.

У межах кожного концентру (а головне в межах першого — основного), як це правильно зазначає резолюція редакційної наради БЦК, повинен бути якийсь логічний план. Звичайно на це відповідають або „quot capita, tot sententiae“,¹ або, що логіка не може бути на першому плані й можливо не логічні, але потрібні й корисні умовності. Коли перше заперечення по суті є заперечення проти випадковості, то треба визнати, що сучасні каталографічні правила всі скрізь побудовані на випадковості і суб'єктивізмі — правда не бібліографа, а видавця й друкарні. Умовності ми визнаємо, але умовно: коли вони справді зручні й потрібні. В кожному разі ми не можемо визнати нелогічних і недоцільних умовностей, що за підставу мають (нехай-би свою, а то здебільшого чужу) традицію.

Питання про „логіку“ натрапляє на питання про завдання бібліографічного опису. Формальна школа настроє на „фотографуванні“, себ-то точній репродукції в записах титульного аркушу. Ми рішуче стаємо на бік тих, хто вимагає замість фотографії — „рентгенізації“ книги, планової аналізи, а не механічної „титулографії“ (влучний вислів І. В. Владиславлева на II всерос. бібліогр. з'їзді). Планова-ж аналіза не може не будуватися на вимогах логіки. Як на характерний зразок фотографічного підходу бібліографії до книги, треба зупинитися на т. з. „надзаголовкові“ — одному з елементів бібліографічного описання. Що то є „надзаголовок“? Надзаголовок чого? бібліографічного опису? Ні — „надзаголовок“ титульного аркушу. Таким чином серед елементів бібліографічного описання є суто-формальна „топографічно“ визначена частина титульного аркушу. І так само, як фотографія механічно відбиває все, що стоїть перед нею, незалежно від його змісту, так і бібліографові інструкція, що в своєму плані розміщення окремих частин бібліографічної характеристики має стале місце для „надзаголовку“, радить уміщувати те, що стоїть вгорі титульного аркушу.

Розслідуймо, що-ж друкується над заголовком. Здебільшого це:

- 1) назва республіки: „УСРР“;
- 2) назва відомства „В. Р. Н. Г.“, „Народний Комісаріят Освіти“, „Укрнаука“;
- 3) назва установи-видавця — „Інститут фізичної культури“;
- 4) гасло — „Пролетарі всіх країн, єднайтеся“, „Кооперація — шлях до соціалізму“;
- 5) серія (бібліотека) та порядковий № — „Подивись та прочитай“ № 144.

¹ Тоб-то: скільки голів, стільки й думок.

6) різні уваги, як „Авторське право застережено“, „На правах рукопису“, „Затверджено . . . .“, „Присвячується . . . . .“;

7) відомості, що потрапили сюди випадково через технічну неписьменність випускового — ціна, „За редакцією...“, „Додаток до...“;

Всі ці різноманітні відомості, що іноді нічого не дають для ідеологічної характеристики теору й аж ніяк не допомагають його розшукати (крім 6-ої, що здебільшого переноситься до анотацій, та 7-ої, що розташовується по звичайних місцях), пишуться разом і вміщуються . . . . після ціни, а коли записується тираж, то поміж ціною й тиражем (!).

Коли нам доводилося висловлювати здивування з приводу такої нісенітничі, поважні авторитети каталографічного мистецтва запитували: „А на вашу думку, де місце надзаголовка?“ На це можна відповісти тільки: „ніде“. У плановій аналізі книги не може бути такої складової частини, як надзаголовок, бо це не логічна, а топографічна категорія. Інша річ, коли це запитання розбити відповідно до диференціації звичайного змісту „надзаголовків“. Тоді логічна думка могла-б запропонувати для серії, скажемо, місце після назви, вважаючи на ідеологічний звязок. Так робила два роки тому Українська книжкова палата, так робить російський часопис „Печать и революция“ та інші. Можна було-б надзаголовок — видавництво ставити на звичайному місці видавництва: так пропонував у своїй каталографічній інструкції Юр. Ковалевський.¹ Можна, нарешті, виділити серію в окремих рядок, не звязуючи ні з ідеологічною, ні з технічною частиною опису. Так робить „Bibliographie de la France“, з 1927 р. Українська Книжкова Палата.

В звязку з „плановою характеристикою“ повстає питання про її словесне оформлення — конструкцію опису. Наші картки іноді (особливо коли вживають таких правил, як про той „надзаголовок“) нагадують якісь шаманські закляття. Розполог слів не відповідає ходові думки підчас ознайомлення нормальної людини з книгою. Жива нормальна людина, довідавшись про існування книги, присвяченої історії України, довідавшись далі, що написав її той чи інший автор, зацікавилася й хоче книгу придбати. Насамперед, у неї виникає питання: „а хто-ж її видав?“ Коли видавець — „Державне Видавництво України“, то навіть і не треба їй знати, де це видавництво міститься, а коли це не таке відоме видавництво, виникає питання, де воно міститься, себ-то де видано книгу. Разом з тим, читач цікавиться, коли видавництво цю книгу випустило (нова вона, чи стара). Наші-ж картки спочатку вигукують назву міста, а потім називають видавництво і повідомляють про рік. Так звикле сполучення географічної та хронологічної характеристики, вживане, напр., у листуванні, офіційних документах, розривається назвою видавництва.

¹ Див. Юр. Ковалевський, Правила карткографії. „Село-Книга“. Київ, 1923.

Далі йде виробнича цифрова характеристика. Спочатку все гаразд. Як у звичайній мові повідомляється, що книга має стільки-то сторінок такого-то формату й (тому що формат саме такий, а сторінок саме така кількість) коштує ця книга 1 карбованець. Далі (це вже не обов'язково) балакує бібліограф хоче попередити гуртового замовця, що тираж книги всього 5.000 і треба поспішити з замовленням, але в його пояснення раптом вриваються якісь звуки з „іншої опери“ — гасла, назви, то-що: „пролетарі всіх країн, єднайтесь“, „УСРР. Народний Комісаріят Освіти. Український Інститут Марксизму й Ленінізму“ або для „ВУЗ'ів і Радпартшкіл“, то-що.

Приблизно так само логічні й такою самою мовою пишуться анотації, себ-то другорядна частина опису, другий концентр відомостей за нашою термінологією й планом.

Досить пригадати заключні акорди мало не кожної картки Книжкових Палат: „Перед назвою автор—проф. Іванов. Без тит. аркуша. Описано за окладинкою“.

Джерело опису.

„Описано за окладинкою“ — ніби-то треба вітати таку чесність бібліографа, що відчитується перед публікою, повідомляючи, звідки взялися ті або інші відомості. Але подумаємо над тим, кому це потрібно. Мабуть, нікому й ні для чого. Прихильники „точности“ запитують: „А щоб встановити ідентичність книги й опису?“ Ми гадаємо, що для цього існують бібліографічні установи й немає рації перекладати *opus probandi* ідентичности на кожного бібліотекаря, кожного читача. Бібліотечний актив, знаючи інструкцію бібліогр. установи, може сам вирішити, що раз немає тит. аркушу, значить, описано за окладинкою. Сучасні каталографічні правила (й затверджені від відповідних органів, як національні, і кустарні, хоч іноді й дуже імпозантні, правила окремих установ) встановлюють основне джерело бібліогр. опису—тит. аркуш. Коли його немає — функції такого джерела передаються по єрархічній лінії — окладинці та (коли її теж немає) заголовкові твору. Поруч з основним джерелом є джерела додаткові: коли книга в „повній амуніції“ себ-то має і тит. аркуш і окладинку — окладинка є перше додаткове джерело, коли-ж її нема — то ці функції передаються іншим частинам книги. Далі вже складач картки переходить і до тексту книги, і навіть до сторонніх відомостей. Більшість інструкцій уживає дужки, щоб визначити відомості, взяті не з основного джерела опису. Міжнародній бібліографічний інститут радить до дужок додавати ще покажчики: 1 — коли відомості взято з самого друк. твору, 2 — коли їх складено на підставі відомостей, що є в самому творі, 3 — коли їх узято з сторонніх джерел або дослідів. В англо-американській практиці, а тепер також і в практиці радянських книжкових Палат покажи-

272/560

ків не вживають. Замість дужок з покажчиками в нас заведено дужки [ ] й півдужки [ ] ; перші — для відомостей, що їх немає в самому творі, другі — для відомостей з додаткових джерел цього твору. Остання система краща за першу, що лякає читача картки своїми незрозумілими цифрами; її заслуга є й те, що звичайний читач не відрізняє дужки від півдужок, маючи перед собою начеб-то один графічний знак. Треба тільки трохи позбутися консерватизму в користуванні дужками, щоб раціоналізувати й спростити запис: замість складного поділу на основні й додаткові джерела встановити, що а) без дужок наводяться відомості з „пашпорту“ книги — тит. аркушу, б) в півдужках — відомості з окладинки, в) в дужках — відомості з інших джерел.

Тоді не довелось-б засмічувати описання словами „без тит. аркушу“, „без окладинки“, „описано за окладинкою“ й т. п. Самий вигляд картки показував-би, як виглядає книга.

Це тільки один з прикладів, що доводить, як можлива й потрібна технічна раціоналізація бібліографічного описання.

Ще про технічну раціоналізацію.

Але припустімо, що ця реформа неможлива (хоч ми не знаємо поки-що досить переконливих перешкод). Ми кличемо знов на допомогу просту „формальну“ логіку й встановлюємо: а) в цифровій характеристиці, яка начеб-то повинна була-б складатися з точних вимірів і не повинна була-б включати відомостей про якість, ми знаходимо такі відомості „з ілюстраціями“, „з портретом“, „з мапою“ і т. д.: практичні американці, щоб зберегти місце й не заводити спеціального рядка для таких анотацій, що часто трапляються, перенесли її до „коляцій“;

б) за інших умов, коли техніку книги не стандартизовано, коли тит. аркуш швидше виняток, ніж правило, відомості про брак тит. аркушу або окладинки така сама часта анотація, як відомості про наявність ілюстрації;

в) так само, як наявність ілюстрації, брак тит. аркушу або окладинки характеризує технічну форму видання;

г) отже, і про брак тит. аркушу можна писати в рядкові „коляції“, приміром так: „159 стор., з іл. „без тит. арк. 8^о“ і т. д.

Українська книжкова палата деякий час ішла таким шляхом. Але вчено-бібліографічний світ примусив її відмовитися від такого порушення канонів бібліографічної старовини.

Візьмімо ще одну з таких анотацій, що перешкоджають читабельності картки. В англо-американській (мало не так само у французькій та німецькій) практиці здебільшого на титулованому аркуші зазначається спочатку назву книги, а вже під назвою (в підзаголовку) прізвище словом „by“. Переносячи на картку назву з під-

заголовком, англо-американський бібліограф переносить і авторове прізвище в такому-ж вигляді, як воно на книзі. Пишучи вгорі авторський заголовок, бібліограф вже не зв'язаний формою зазначення автора на книзі: він його доповнює (розкриваючи ініціали), змінює (розкриваючи псевдоніми), ба навіть замінює (ставлячи замість автора біограф. твору прізвище об'єкту біографії, змінюючи транскрипцію, то-що). Авторський заголовок, так само, як предметова рубрика, розглядається, як порядкове слово, а не як частина основного опису. Але іноді—досить рідко на тит. аркуші автора зазначено вгорі сторінки. У таких випадках є два виходи: 1) після авторського заголовка, складеного, як завсіди, без жадних формальних обмежень, перед назвою повторити знов авторове прізвище в такому вигляді, в якому воно наведено на самій книжці—так і робить, наприклад, „Bibliographie de la France“ орган французької державної бібліографії, 2) або, як це роблять англійці та американці, зазначається перед назвою трьома крапками,—що на книзі стоїть якесь слово, що в записі не повторюється. В анотаціях-же внизу пишеться: „At head author—...“ (зазначається певний ухил від норми).

У нашій видавничій практиці зазначати автора в підзаголовковій незручно. Англійське „by“, французьке „par“, німецьке „von“, у нас (і в російській мові) замінюється родовим відмінком прізвищ, при якому іноді важко знайти первісну форму прізвища. Коли-б довелося стандартизувати тит. аркуш, то через це авторство довелося-б зазначати вгорі, а не в підзаголовковій.

Таким чином, наша практика просто протилежна західній. І все-ж каталографічні „англомани“ заводять такі-ж самі правила й у нас, завдяки чому на 90% карток доводиться починати опис з трьох крапок.

Чи не краще було-б намітити в плановій характеристиці твору постійне місце, щоб повторювати автора в тій формі, як і на тит. аркуші? Ми-ж переносимо т. з. „надзаголовок“ з його „висот“ аж у самий кінець опису. Так само можна зробити і з авторовим прізвищем, переносячи його на початок картки, навіть тоді, коли на книзі його випадково вміщено в підзаголовковій. А коли так, слід обміркувати, чи не вигідніше нам дотримуватися тієї методи, що її вживає „Bibliographie de la France“, а за її прикладом аналогічні польські та чеські видання?

Про „обивательську“ і „вчену“ термінологію.

Стара книга мало не завсіди мала титульний аркуш. Особливо-ж, коли її випускалося в оправі. Революційний та післяреволюційний період висунули масову дешеву книгу, що здебільшого виходить в окладинці, не маючи титульного аркушу, або навпаки з титульним аркушем без окладинки. Щоб установити джерела опису, звичайно зазначалося брак титульного аркушу. Але тоді теж було

невідомо, звідки-ж узято опис: з окладинки чи з інших частин книги. Останнього року Російська книжкова палата в таких випадках пише „Без тит. л. Описано по обложке“. Українська книжкова палата натомість зазначає не тільки брак тит. аркушу, а й відсутність окладинки. Це дає змогу не тільки знати, звідки взято описа, але й точніше уявити собі зовнішній вигляд (технічну якість) книги й використати відомості про окладинку для статистичної роботи. Та тут знов практика викликає непорозуміння. Масовий читач, видавець, книгар, бібліотекар звикли до дитячих книжок, що випускаються в барвистих окладинах (про окладинки для дитячої книжки навіть пишуться спеціальні розвідки). У таких-же окладинах (що не відрізняються гатунком паперу від тексту й мають текст на звороті) виходять ноти.

За інструкцією Е. Шамуріна такі окладинки то не окладинки, а... тит. аркуші!¹ Українська книжкова палата вважає окладинку за окладинку й замість зазначати в описанні „без окладинки“, збиваючи з пантелику споживача, пише в примітках до пагінації до 12 стор. зараховано окладинку“.

Ці приклади з окладинкою взято на те, щоб довести, що інструкція повинна виходити з „нормальної книги“ — нормальної не для доби Ренесансу, а для нашої доби, не для інших країн а для СРСР, і „конструктивні елементи“ цієї нормальної книги треба погодити з масовим уявлінням про них та з звичайною „обіходною“ номенклатурою.

Висновки.

Чи можна взагалі критикувати „майбутню“ інструкцію? Адже-ж автор критичних зауважень ще не бачив цієї інструкції? Адже-ж інструкція може цілком збігтися з цими зауваженнями?

Ну, що-ж, автор буде тільки завдоволений, коли його попередня критика відіб'ється на проекті інструкції. Щоб полегшити це, він підсумовує свої основні положення:

1. Наша каталографічна інструкція повинна розраховувати на різноманітні ділянки бібліографічної роботи, і насамперед повинна визначити правила складання стандартної друкованої бібліографічної картки.

2. Ці правила повинні будуватися на технічному компромісі: картка повинна в основній частині подавати якийсь мінімальний цикл відомостей, потрібних для всіх її споживачів, у додатковій частині — додатковий цикл відомостей, потрібних тільки для деяких з споживачів (бібліотекарів наукових або масових бібліотек, книгарів та видавців, то-що).

¹ Див. Е. И. Шамурин, Руководство по составлению алфавитного каталога. Гос. Центр. Книжн. Палата РСФСР, Москва, 1927, § 14.

3. Розполог елементів бібліографічної характеристики повинен, таким чином, мати форму 2-х концентрів, де-б відомості подавалися за єдиним логічним планом, характеризуючи видання з боку а) ідеологічного (внутрішня характеристика), б) технічно-виробничого (зовнішня характеристика).

4. Для планової характеристики твору треба точно уявляти елементи цієї характеристики. Протилежна, що-до методи, т. з. „фотографуванню“ книги, вона не визнає елементів, що виділяються не за ознакою звязку з ідеологічною або технічно-виробничою характеристикою, а за ознакою топографічного звязку з тит. аркушем (надзаголовок, підзаголовок, вихідні дані, то-що) і не залежить від випадковостей та суб'єктивізму видавничої та друкарської роботи.

5. Якщо каталографічній інструкції не передуватиме уніфікація каталогів у формі моністичної системи каталогізації, стандартна друкowana картка не повинна мати вгорі порядкових слів: предметової рубрики, систематичного шифру, уніфікованої форми індивідуального авторства або т. з. „колективного авторства“, то-що.

Увага: всі такі слова можна вміщувати наприкінці картки, як матеріял для складача каталогу.

6. Стандартну друкovanу картку треба складати від початку до кінця мовою видання, що вона описує.

Увага: порядкові слова можна дописувати також іншою мовою (напр. мовою діловодства даної бібліотеки).

7. Форма викладання відомостей бібліографічної характеристики повинна як-найбільш відповідати граматичним і логічним правилам звичайної мови, а термінологія — звичайному (за наших умов) уявлінню про книгу та окремі її частини.

8. На підставі цих принципів бажано як-найбільше погодити каталографічні інструкції усіх радянських республік.

489410